

การถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย กรณีศึกษาในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชีย Transferring of Local Identities Through Contemporary Architecture: Case Study in Thailand and Asia

ณัฐกรณ์ ธนानันต์* และ นพดล ตั้งสกุล**

Nutthakorn Thananun* and Nopadon Thungsakul**

Received : July 15, 2020

Revised : December 23, 2020

Accepted : December 30, 2020

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย จากการถอดองค์ประกอบและวิเคราะห์อาคารกรณีศึกษา ซึ่งได้ทำการคัดเลือกจากบทความและสิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่ในสื่อทางด้านสถาปัตยกรรมทั้งในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชีย จำนวน 30 ตัวอย่าง โดยพิจารณาในประเด็นต่างๆ ได้แก่ อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น อัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัสดุท้องถิ่น และเงื่อนไขเฉพาะของที่ตั้ง ผลการศึกษาพบว่า 1) ในแต่ละภูมิภาคมีการเชื่อมโยงและสะท้อนถึงท้องถิ่น โดยผ่านการแสดงถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรม และมีวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ที่ทั้งแตกต่างและมีจุดร่วมที่คล้ายคลึงกัน โดยมีสาเหตุจากหลายปัจจัย เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ ทรัพยากรในท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมเฉพาะของท้องถิ่นหรือภูมิภาคนั้นๆ 2) อัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยมีหลายลักษณะ เช่น การประยุกต์ใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น การประยุกต์ใช้ลวดลายศิลปะท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาการก่อสร้างดั้งเดิมมาประยุกต์ 3) ในอาคารกรณีศึกษาหนึ่งอาจมีวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นมากกว่าหนึ่งวิธีการ 4) ประเภทการใช้งานของอาคารมีผลต่อวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย 5) ประเด็นที่พบว่า มีการประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นมากที่สุด ได้แก่ การใช้ลักษณะบางประการจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้กับอาคารร่วมสมัย

Abstract

This study aims to search for the methods of transferring local identities in contemporary architecture by analysis through case studies which have been selected from articles and publications published in the media in both domestic and international media. By considering

* นักศึกษาหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002 (บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาแนวคิดการประยุกต์อัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยภาคอีสาน)

** อาจารย์ประจำหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002 และ ศูนย์วิจัยพลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

* Master of Architecture Program, Faculty of Architecture, Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand, 40002

** Master of Architecture Program, Faculty of Architecture, Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand, 40002 and Center for Research on Plurality in the Mekong Region, Khon Kaen University
Corresponding author E-mail : thananun20@gmail.com*

various issues such as local architectural identity, local art identity, local wisdom, the use of local materials and site specific conditions 30 case studies were selected.

The results revealed that 1) each region reflects local identity in architecture through several methods such as weather condition, local resources, or specific culture of locality or region. 2) Local identities in contemporary architecture involve the application of local architectural elements, local art patterns and local wisdom. 3) In some selected case studies there are more than one method of transferring local identity. 4) The type of use of the building affects the method of transferring local identity. 5) The methods of transferring local identity in contemporary buildings that most found is the application of local wisdom.

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ท้องถิ่น การออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย สถาปัตยกรรมในเอเชีย

Keywords: Local identity, Contemporary architecture, Architecture in Asia

บทนำ

หลังจากสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ได้มีแนวคิดทางสถาปัตยกรรมตามแนวทางต่างๆ เกิดขึ้นในหลายภูมิภาคของโลก เช่น แนวคิดสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ แนวคิดสถาปัตยกรรมแบบภูมิภาคนิยม เป็นต้น ซึ่งรวมถึงในภูมิภาคเอเชียและประเทศไทย สำหรับประเทศไทยในระยะหลายทศวรรษที่ผ่านมา สถาปัตยกรรมร่วมสมัยได้มีความเปลี่ยนแปลง จากการให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรมไทยประเพณีจากศูนย์กลาง ที่นิยมใช้ลักษณะองค์ประกอบสถาปัตยกรรมจากอดีตมาประยุกต์ใช้ มาสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีองค์ประกอบจากท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเชื่อมโยงและสะท้อนถึงท้องถิ่นได้มีการให้ความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดแบบภูมิภาคนิยม ภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ หรือแนวคิดพื้นถิ่นเชิงวิพากษ์

จากการรวบรวมการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องนั้นพบว่าในช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา มีการกล่าวถึงประเด็นทางด้านสถาปัตยกรรมและท้องถิ่นมากขึ้น เช่น บทความของเคนธ แพรมท์ตัน ในบทความชื่อ “Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance” บทความ “แนวทางบูรณาการระหว่างโลกและท้องถิ่น สู่สถาปัตยกรรมแห่งอนาคต (Glocal Approach toward Architecture of the Future)” ของโกอิจินากาจิมา หรือบทความ “กระบวนการบูรณาการโลกาภิวัตน์และท้องถิ่นกับพื้นที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Glocalization of Southeast Asia)” ของวิลเลียม ลิม หรือประเทศไทย เช่น ในบทความ “การสร้างสรรค์มรดกวัฒนธรรมสู่การสร้างสรรคเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่” ของวิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2554) รวมถึงงานวิจัยทางด้านการค้นหาลักษณะไทยในอาคารประเภทต่างๆ ซึ่งงานต่างๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงกระแสและความสำคัญของอัตลักษณ์ ซึ่งทำให้เห็นรากเหง้าเพื่อการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่หรือภูมิภาค

จึงเกิดประเด็นคำถามว่า ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา มีลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยจากองค์ประกอบใดบ้าง และมีวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นอย่างไร จึงนำมาสู่การศึกษาในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านอาคารกรณีศึกษาในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชีย
2. เพื่อนำเสนอแนวคิดในการออกแบบที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

นิยามศัพท์

ภูมิภาค หมายถึง อาณาบริเวณที่มีลักษณะบางอย่าง เช่น ลักษณะทางธรรมชาติ ทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม ทางการเมือง คล้ายคลึงกันจนสามารถจัดเข้าพวกกันได้ และแตกต่างกับบริเวณใกล้เคียงโดยรอบ

ท้องถิ่น หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ แสดงถึงขอบเขตหรือสิ่งที่อยู่ภายในขอบเขตพื้นที่นั้นเช่น เวลาท้องถิ่น พืชประจำท้องถิ่น ประเพณีท้องถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง สิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อวิถีชีวิต มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ในสถานที่และช่วงเวลาหนึ่ง โดยคนในชุมชนนั้นๆ

อัตลักษณ์ท้องถิ่น หมายถึง รูปแบบหรือลักษณะเฉพาะ ในบริบทสภาพแวดล้อม สถานที่ กลุ่มคน ในช่วงเวลาหนึ่ง ภายใต้ขอบเขตพื้นที่หนึ่ง ซึ่งอาจถูกสร้างขึ้นหรือมีการเปลี่ยนแปลงได้

วิธีการศึกษา

1. คัดเลือกอาคารกรณีศึกษาจำนวน 30 อาคาร จากบทความในสื่อทางด้านสถาปัตยกรรมทั้งในและต่างประเทศ เช่น เว็บไซต์ Archdaily.com เว็บไซต์ livingasean.com วารสารอาษา นิตยสารบ้านและสวน เป็นต้น โดยแบ่งเป็นรวบรวมจากภายในประเทศไทย 15 อาคาร และจากภูมิภาคเอเชีย 15 อาคาร และเป็นอาคารที่มีประเด็นการกล่าวถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ทั้งในลักษณะอัตลักษณ์ที่จับต้องได้และอัตลักษณ์ที่จับต้องไม่ได้ ครอบคลุมทางด้านอัตลักษณ์ท้องถิ่น (Local Identity) และอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่น (Architectural Identity) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกอาคาร ดังนี้

1) เป็นอาคารที่แสดงถึงลักษณะของท้องถิ่น เช่น ลักษณะสถาปัตยกรรมของท้องถิ่น ลักษณะศิลปะท้องถิ่น ลักษณะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัสดุที่พบได้ในท้องถิ่น เป็นต้น

2) เป็นอาคารที่ได้รับรางวัลหรือมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับประเด็นการศึกษา

ทั้งนี้อาคารกรณีศึกษาที่ได้ทำการคัดเลือกดังกล่าวนี้ เป็นเพียงตัวแทนอาคารที่มีประเด็นการกล่าวถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นเพื่อให้เห็นภาพรวมของแต่ละภูมิภาคในปัจจุบัน จึงไม่ได้มีการจัดกลุ่มประเภทการใช้งานอาคารเพื่อการวิเคราะห์ในบทความ

ตารางที่ 1 แสดงอาคารกรณีศึกษาต่างประเทศ

กรณีศึกษา	ชื่อโครงการ	สถานที่ตั้ง	ออกแบบ	ประเภทอาคาร
A1	National Museum of Qatar	Doha, Qatar	Atelier Jean Nouvel	พิพิธภัณฑ์
A2	Palmyra House	Nandgaon, India	Studio Mumbai	อาคารพักอาศัย
A3	Jetavan	Maharashtra, India	Sameep Padora & Associates	อาคารอเนกประสงค์
A4	New Academy of Art in Hangzhou	Hangzhou, Zhejiang, China	Wang Shu, Amateur Architecture Studio	พิพิธภัณฑ์
A5	Xing Kiln Museum	Jingtai, Hebei, China	YCA	พิพิธภัณฑ์
A6	Clan Hall X	Shanli, Huangshan, An'Hui, China	SU Architects	อาคารบริการนักท่องเที่ยว
A7	Church on the Water	Hokkaido near Tomamu, Japan	Tadao Ando	โบสถ์

ตารางที่ 1 แสดงอาคารกรณีศึกษาต่างประเทศ (ต่อ)

กรณีศึกษา	ชื่อโครงการ	สถานที่ตั้ง	ออกแบบ	ประเภทอาคาร
A8	Archery Hall & Boxing Club	Tokyo, Japan	FT Architects	อาคารฝึกซ้อมกีฬา
A9	Brick-Mesh	Jongno-gu, Seoul, South Korea	ThEPlus Architects	อาคารสำนักงาน
A10	Hamyangjae House	Seongnam-si, South Korea	guga Urban Architecture	บ้านพักอาศัย
A11	Termitary House	Thanh Khê District, Vietnam	Tropical Space	บ้านพักอาศัย
A12	House in Chau Doc	Thành phố Châu Đốc, Vietnam	NISHIZAWAARCHITECTS	บ้านพักอาศัย
A13	Omah Boto House	Sidoarjo, Indonesia	Andyrahman Architect	บ้านพักอาศัย
A14	TheSpace Between Walls	Singapore, Singapore	HYLA Architects	บ้านพักอาศัย
A15	Petronas Towers	Kuala Lumpur, Malaysia	Cesar Pelli	อาคารสำนักงาน

ตารางที่ 2 แสดงอาคารกรณีศึกษาในประเทศไทย

กรณีศึกษา	ชื่อโครงการ	สถานที่ตั้ง	ออกแบบ	ประเภทอาคาร
T1	Bangkok Midtown Hotel	กรุงเทพมหานคร	Plan Architect	โรงแรม
T2	อาคารวีรันดา เชียงใหม่ เดอะ ไฮท์ รีสอร์ท	จ.เชียงใหม่	Smith Obayawat	โรงแรม
T3	อาคารสโมสรสนามกอล์ฟสิงห์	จ.ขอนแก่น	Smith Obayawat	อาคารสำนักงาน
T4	อาคารสถาบันกัณฑ์นา	จ.นครปฐม	Bangkok Project Studio	อาคารสำนักงาน
T5	ASA Lanna Center	จ.เชียงใหม่	Somdoon Architects	อาคารสำนักงาน
T6	AHSA Farmstay	จ.เชียงราย	Creative Crews	ฟาร์มสเตย์
T7	ป่าซาง คาเฟ่	จ.เชียงราย	BodinChapa Architects	ร้านกาแฟ
T8	Bank of Thailand's Northeastern Region Office	จ.ขอนแก่น	Plan architect	อาคารสำนักงาน
T9	โรงพยาบาลราชพฤกษ์ ขอนแก่น	จ.ขอนแก่น	สถาบันอาศรมศิลป์	โรงพยาบาล
T10	อาคารศูนย์บริการพิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี	จ.อุดรธานี	เทศบาลนครอุดรธานี	อาคารบริการนักท่องเที่ยว
T11	AGRO OUTLET KRU	จ.ขอนแก่น	S Pace Studio	ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์การเกษตร
T12	Elephant World	จ.สุรินทร์	Bangkok Project Studio	อาคารบริการนักท่องเที่ยว
T13	Busaba Ayuthaya	จ.อยุธยา	TIDTANG STUDIO	โรงแรม
T14	Baan Bangwaek	กรุงเทพมหานคร	Pises Isarangkool Na Ayutthaya, Itirit Hatairatana	บ้านพักอาศัย
T15	บ้านโฮมบุญ	จ.ขอนแก่น	S Pace Studio	บ้านพักอาศัย

2. จำแนกกลุ่มลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่มีการกล่าวถึงในบทความของอาคารกรณีศึกษา เพื่อนำไปใช้วิเคราะห์วิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในอาคารกรณีศึกษาแต่ละกรณี
3. วิเคราะห์ เปรียบเทียบวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในอาคารกรณีศึกษาแต่ละกรณี โดยในการวิเคราะห์ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์การถ่ายทอดอัตลักษณ์ จากเนื้อหาที่มีการกล่าวถึงประเด็นที่เกี่ยวข้อง จากผู้ออกแบบอาคารหรือผู้เขียนบทความ ในตัวบทความที่ได้ทำการคัดเลือก และการวิเคราะห์รายละเอียดจากภาพถ่ายที่ถูกลำเลียงในบทความที่ได้ทำการคัดเลือก ตามกลุ่มลักษณะอัตลักษณ์ที่ได้ทำการจำแนกในแต่ละอาคาร
4. สรุปผลการศึกษา

การดำเนินการศึกษา

1. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 สถาปัตยกรรมแนวภูมิภาคนิยม (Regionalism Architecture)

เป็นแนวทางที่เกิดขึ้น เพื่อค้นหาแนวทางสถาปัตยกรรมที่มีความแตกต่างจากสถาปัตยกรรมแบบสากล โดยเป็นแนวทางหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นมาเพื่อลดความซ้ำซากของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) และสร้างเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้เด่นชัดขึ้นมา โดยมีรูปแบบพื้นถิ่น (Vernacular) และ รูปแบบจารีต (Traditional) เป็นแรงบันดาลใจหลัก แต่มักพบปัญหาคือมักมีการหยิบยืมรูปแบบ (Style) การประดับประดา (Decoration) และ วัสดุ (Material) มาใช้โดยตรง วิธีการดังกล่าว สามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามรีสอร์ต หรืออาคารบ้านเรือนของผู้มีอันจะกิน จนกลายเป็นการแสดงถึงรสนิยมของคนเฉพาะกลุ่มและสะท้อนความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยวเป็นหลัก จนบางครั้งได้กลายเป็นที่มาของการโต้แย้งเรื่องความไม่เหมาะสมในการนำมาใช้อยู่บ่อยครั้ง ด้วยเหตุนี้ การเน้นรูปแบบ แต่เพียงลำพังจึงไม่สามารถแสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง เพราะรูปแบบนั้นอาจถูกสร้างขึ้นที่ไหน เมื่อใดก็ได้ (นวนัฐ โอศิริ, 2548)

1.2 สถาปัตยกรรมแนวภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical Regionalism Architecture)

ได้ถูกนำเสนอในทศวรรษที่ 1980 โดย อเล็กซานเดอร์ โทซนิส และ ลีแอน เลอแฟร์ (Alexander Tzonis, Liane Lefaivre, 1981) ในหนังสือชื่อเดียวกันกับแนวคิด และโดย เคเนธ แฟรมพตัน (Kenneth Frampton, 1983) ในบทความชื่อ “Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance (การมุ่งหาแนวทางภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์: หกแนวคิดสำหรับสถาปัตยกรรมแห่งการต้านทาน)” ตัวอย่างสถาปนิกในแนวทางนี้ เช่น สถาปนิกชาวฟินแลนด์ อัลวา อัลโต (Alvar Aalto) สถาปนิกชาวออสเตรเลีย-อเมริกัน ริชาร์ด นูตรา (Richard Neutra) และ สถาปนิกชาวบราซิล ออสการ์ นิมไมเออร์ (Oscar Niemeyer) นอกเหนือจากการต่อต้านสถาปัตยกรรมในแนวทางสมัยใหม่นิยมแล้ว การนำเสนอแนวคิดภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ของสถาปนิกเหล่านี้ยังเป็นการเลือกที่ต่างไปจาก “แนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม” หรือ “Postmodernism” ที่แม้จะเป็นแนวทางต่อต้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม “แนวทางสมัยใหม่นิยม” แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่เน้นด้านรูปแบบเป็นสำคัญ โดยขาดการสร้างมิติความสัมพันธ์อื่นๆ ที่สอดคล้องกับความเป็นท้องถิ่นหรือภูมิภาค (วิญญู อารักษ์ และคณะ, 2558) โดยสถาปัตยกรรมแนวภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ เป็นแนวความคิดทางสถาปัตยกรรมที่เน้นสร้างสำนึกแห่งสถานที่ (Sense of place) และ อัตลักษณ์ (Identity) ให้เกิดแก่ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) โดยอาศัยความเชื่อมโยงกับพื้นที่ตั้ง (site) ทั้งในระดับรูปธรรมและนามธรรม เน้นความสัมพันธ์กับบริบททางด้านสังคม วัฒนธรรม ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ แสงธรรมชาติ และระบบนิเวศเดิมของพื้นที่ให้ มากขึ้น ภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์จึงไม่ถวิลหาอดีตหรือลอกเลียนรูปแบบ

พื้นถิ่นอย่างตรงไปตรงมาเหมือนกับภูมิภาคนิยม แต่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการผนวกสาระสำคัญของความเป็นพื้นถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อผลิตผลงานที่มีความเฉพาะเจาะจงกับพื้นที่ตั้ง รวมทั้งสอดคล้องกับวิถีชีวิตและกระบวนการวัฒนธรรมของโลกในปัจจุบัน (นวนัฐ โอศิริ, 2548)

1.3 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)

ความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นหากจำแนกตามกรอบแนวคิดจากเนื้อหาโดย Paul Oliver ใน Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World (Oliver, 1997) สามารถแบ่งได้เป็น (เจนยูท ล่อใจ, อรศิริ ปาณินท์ และเกรียงไกร เกิดศิริ, 2558)

- สถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิม (Primitive Architecture) คือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ยึดถือว่าคงรูปแบบรากฐานจากช่วงยุคสมัยเริ่มต้น ที่มนุษย์สร้างสรรค์สถาปัตยกรรมเพื่อสนองตอบความจำเป็นพื้นฐาน
- สถาปัตยกรรมพื้นเมือง (Indigenous Architecture) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความเป็นของท้องถิ่นหนึ่งๆ ซึ่งผูกสัมพันธ์กับผู้คนและชุมชนพื้นเมืองนั้นๆ
- สถาปัตยกรรมที่ไม่สามารถกำหนดรายละเอียดได้ (Anonymous Architecture) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นซึ่งไม่มีลักษณะรูปแบบเฉพาะ ยกแก่การบรรยายละเอียดที่เกี่ยวข้องได้ชัดเจน
- สถาปัตยกรรมตามธรรมชาติ (Spontaneous Architecture) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีนัยว่าเกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือสัญชาตญาณของมนุษย์
- สถาปัตยกรรมแบบแผนชาวบ้าน (Folk Architecture) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับวิถีชนบทจากการสร้างสรรค์ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านโดยมากผู้ปลูกสร้างเป็นผู้ที่อยู่อาศัยเอง
- สถาปัตยกรรมแบบแผนสกุลช่าง (Traditional Architecture) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีแบบแผนในการปลูกสร้าง โดยสกุลช่างต่างๆ ผู้อยู่มักมีฐานะทางสังคม
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใหม่ (Neo - Vernacular Architecture) ทั้งนี้ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใหม่มีความหมายไปได้ใน 2 ลักษณะ คือ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนเมืองที่เกิดแทรกขึ้นตามเมืองต่างๆ โดยมากพบเห็นในประเทศที่กำลังพัฒนา กับความหมายในอีกลักษณะ คือ สถาปัตยกรรมซึ่งออกแบบโดยสถาปนิกซึ่งได้แรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

1.4 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเชิงวิพากษ์ (Critical Vernacular Architecture)

เป็นการอธิบายสถาปัตยกรรมที่สถาปนิกมีสติและจิตสำนึกในการสร้างพื้นที่ ที่คนท้องถิ่นคุ้นเคยแต่ยังคงภาษาการออกแบบตามแนวคิดสมัยใหม่ไว้ โดยแนวคิดนี้มีการคำนึงถึง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี โดยอาศัยองค์ประกอบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ระบบก่อสร้าง รวมถึงแก่นพื้นที่ ซึ่งไม่ใช้การนำรูปแบบหรือองค์ประกอบมาทำซ้ำ โดยการพิจารณาถึง ความรู้สึกคุ้นเคย ของที่วางนั้นเป็นหลัก (Perera อ้างถึงใน ชำนาญ ติรภาส, 2562) ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดภูมิภาคนิยม (Regionalism) แต่ Alan Colquhoun ได้อธิบายว่าแนวคิดภูมิภาคนิยมเป็นการทำซ้ำของรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือรักษารูปลักษณ์ขององค์ประกอบ แต่ไม่ได้คงไว้ซึ่งความหมายที่สำคัญ สำหรับแนวคิด Critical Vernacular Architecture นั้นสามารถนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้สำหรับการออกแบบสถาปัตยกรรมได้ดังนี้ 1) มีความเฉพาะทางวัฒนธรรม 2) มีความเฉพาะของสถานที่ 3) รองรับความต้องการของวิถีทันสมัยได้ (ชำนาญ ติรภาส, 2562)

จากแนวคิดทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นได้ว่าภายหลังจากสถาปัตยกรรมสมัยใหม่หรือสถาปัตยกรรมแบบสากล ได้มีแนวคิดที่คำนึงถึงเฉพาะของภูมิภาคมากขึ้น โดยในแต่ละแนวความคิดที่ได้กล่าวมานั้นมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องต่อเนื่องกัน เช่น การทวนกลับไปให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่น ที่นำมาสู่การนำองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในอดีตมาใช้ เป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบภูมิภาคนิยม ตัวอย่าง เช่น อาคารสถานที่ตากอากาศต่างๆ สู่การพัฒนาข้อบกพร่องของรูปแบบภูมิภาคนิยมไปสู่สถาปัตยกรรมรูปแบบภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ หรือการพัฒนาต่อยอดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ในปัจจุบัน เช่น สถาปัตยกรรมแวดล้อม วิธีชีวิตความเป็นอยู่ ตามแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเชิงวิพากษ์ นอกจากความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องต่อเนื่องกันแล้วอาจมีความความแตกต่างระหว่างแต่ละแนวคิด เช่น แนวคิดภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ และแนวพื้นถิ่นเชิงวิพากษ์ โดยแนวคิดภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์นั้นเกิดจากการให้ความสำคัญในเชิงพื้นที่ขนาดใหญ่หรือภูมิภาคเดียวกัน ส่วนแนวคิดพื้นถิ่นเชิงวิพากษ์นั้นได้ให้ความสำคัญจากบริบทท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ของแต่ละภูมิภาคซึ่งมีความเฉพาะและมีขนาดเชิงพื้นที่ที่เล็กกว่า รวมถึงการให้ความสำคัญกับมิติอื่นๆ นอกจากมิติเชิงกายภาพมากขึ้น

ซึ่งแนวคิดในโลกยุคปัจจุบันนี้ได้หันมาให้ความสำคัญกับบริบทท้องถิ่นมากขึ้น จากเดิมที่ให้ความสำคัญในความเป็นตัวแทนจากภูมิภาคส่วนกลาง โดยในแต่ละพื้นที่ของแต่ละภูมิกษณนั้น ประกอบไปด้วยหลายท้องถิ่นที่มีความแตกต่างปลีกย่อยต่างกันออกไป ตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ความแตกต่างทางที่ตั้ง สถาปัตยกรรมภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ความเชื่อ ซึ่งก่อให้เกิดรูปแบบเฉพาะ ภายใตพื้นที่นั้นๆ คือ อัตลักษณ์ท้องถิ่น (Local Identity)

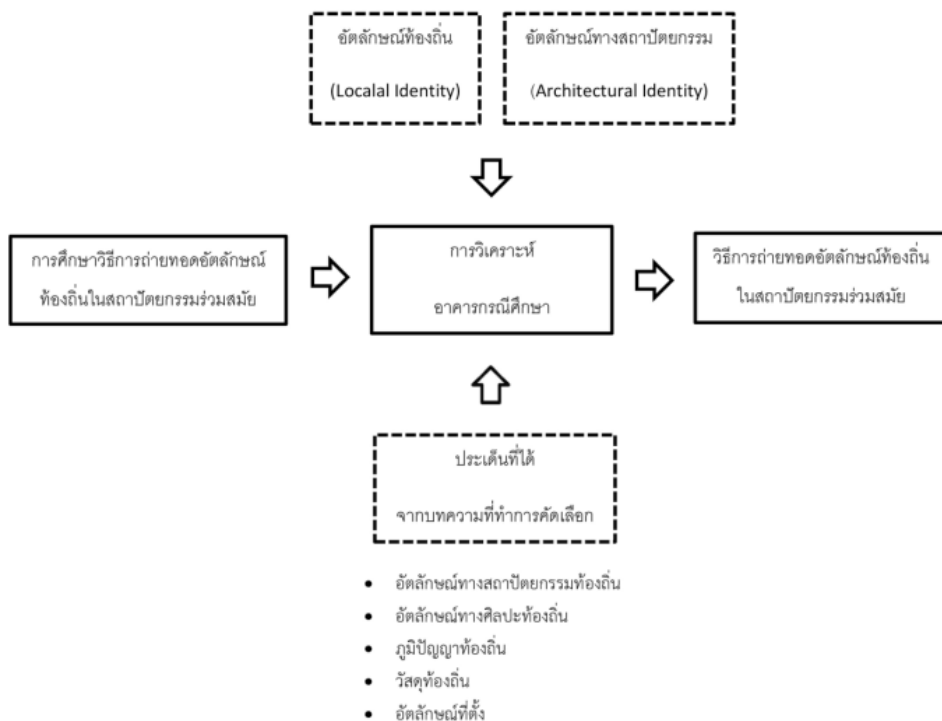
2. อัตลักษณ์ท้องถิ่น (Local Identity)

ในการศึกษาด้านอัตลักษณ์ท้องถิ่นหรือด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเทศไทย สามารถจัดกลุ่มได้เป็นอัตลักษณ์ที่จับต้องได้ (Tangible Identity) หรืออัตลักษณ์ในเชิงรูปธรรม เช่น อัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม (Architectural Identity) อัตลักษณ์ท้องถิ่น (Local Identity) ประเภท ศิลปะ, หัตถกรรม อุตสาหกรรม, สิ่งแวดล้อม, อาหาร และอัตลักษณ์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Identity) หรือ อัตลักษณ์ในเชิงนามธรรม เช่น อัตลักษณ์ท้องถิ่น ประเภท คติความเชื่อ, ประเพณี, วิถีชีวิต, การแสดง ดนตรี, ภาษา วรรณกรรม และจากรายงานการค้นห้อัตลักษณ์ท้องถิ่นจากการสำรวจศึกษาและสังเคราะห์อัตลักษณ์ไทย 4 ภูมิภาค โดยสถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม รวมถึงการศึกษาทางด้านลักษณะไทย-ลักษณะท้องถิ่นในสถาปัตยกรรม เช่น ปรีชา นวประภากุล (2540), กิตต์ มัการุณ (2542), สันติรักษ์ ประเสริฐสุข และคณะ (2558), นิธิ ลิศนันท์ (2561) สามารถนำมาจำแนกกลุ่มองค์ประกอบที่สามารถสื่อถึงอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นได้ ดังนี้ 1) ฐานอาคาร 2) หลังคา 3) ผนัง เสา ช่องเปิด 4) ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรม 5) ผังอาคาร

3. แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้มีเป้าหมายในการอธิบายวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยจากกรณีศึกษาที่ได้ทำการคัดเลือกจากเกณฑ์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยทำการวิเคราะห์วิธีการถ่ายทอดและนำแนวคิดเหล่านั้นมาสื่อถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านการประยุกต์กับงานสถาปัตยกรรม อีกส่วนหนึ่งทำการถอดประเด็นที่มีการกล่าวถึงแนวความคิดและกระบวนการในการออกแบบจากบทความและข้อเขียนที่กล่าวถึงอาคารกรณีศึกษา เพื่อนำประเด็นดังกล่าวไปทำการวิเคราะห์อาคารกรณีศึกษาทั้งหมด เพื่อให้เห็นภาพรวม ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะอัตลักษณ์ด้านต่างๆ กับอาคารกรณีศึกษา และวิธีการในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในอาคาร

โดยลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยนั้นมีหลายลักษณะ ได้แก่ สถาปัตยกรรมท้องถิ่น เช่น ฐานอาคาร, หลังคา, ผนัง เสา ช่องเปิด, ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรม (ลายหน้าจั่ว, ค้ำยันหลังคา, ยอดบันลม, ลายแผง กันแดด, รวาระเบียง), ผังพื้นอาคาร ศิลปะท้องถิ่น เช่น หัตถกรรม (เครื่องมือเครื่องใช้, ลวดลายผ้าท้องถิ่น ฯลฯ), อุตสาหกรรม (เครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ), จิตรกรรม (ลวดลายศิลปะ), ประติมากรรม ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เทคนิคการก่อสร้าง (การประยุกต์ใช้วิธีก่อสร้างดั้งเดิม, การเลือกใช้วัสดุ), การใช้พื้นที่ (การวางผัง, ลำดับการเข้าถึง, ความเชื่อมต่อ, ความโอบล้อม, ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ), การใช้แสงธรรมชาติ, การระบายอากาศ, การป้องกันแดดฝน วัสดุท้องถิ่น เช่น วัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น (วัสดุธรรมชาติ, หิน ไม้ ฯลฯ), วัสดุที่ผลิตภายในท้องถิ่น (อิฐ, กระเบื้อง ฯลฯ) หรืออัตลักษณ์ที่ตั้ง เช่น ลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติ, ประวัติศาสตร์ของพื้นที่

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

4. การวิเคราะห์ข้อมูลจากกรณีศึกษา

ตารางที่ 3 แสดงการวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างประเทศ

กรณีศึกษา		อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น					อัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น		ภูมิปัญญาท้องถิ่น					วัสดุท้องถิ่น		อัตลักษณ์ที่ตั้ง	
		ฐานอาคาร	หลังคา	ผนัง เสา ช่องเปิด	ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรม	ผังพื้นที่อาคาร	หัตถกรรม อุตสาหกรรม	จิตรกรรม ประติมากรรม	เทคนิคการก่อสร้าง	การใช้พื้นที่	การใช้แสงธรรมชาติ	การระบายอากาศ	การป้องกันแดดฝน	วัสดุที่ได้จากท้องถิ่น	วัสดุที่ผลิตภายในท้องถิ่น	ลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติ	ประวัติศาสตร์ของพื้นที่
A1							•									•	
A2											•	•	•	•	•	•	
A3								•	•	•	•	•	•	•	•		
A4			•	•									•		•		
A5							•										•
A6		•	•	•				•		•		•	•	•	•		
A7										•							

ตารางที่ 3 แสดงการวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างประเทศ (ต่อ)

กรณีศึกษา		อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น					อัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น		ภูมิปัญญาท้องถิ่น					วัสดุท้องถิ่น		อัตลักษณ์ที่ตั้ง	
		ฐานอาคาร	หลังคา	ผนัง เสา ช่องเปิด	ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรม	ผังพื้นที่อาคาร	หัตถกรรม อุตสาหกรรม	จิตรกรรม ประติมากรรม	เทคนิคการก่อสร้าง	การใช้พื้นที่	การใช้แสงธรรมชาติ	การระบายอากาศ	การป้องกันแดดฝน	วัสดุที่ได้จากท้องถิ่น	วัสดุที่ผลิตภายในท้องถิ่น	ลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติ	ประวัติศาสตร์ของพื้นที่
A8									•					•			
A9															•		•
A10		•	•	•	•	•			•	•			•	•	•		
A11									•		•	•	•		•		
A12									•	•	•	•	•	•	•		
A13										•	•	•	•		•		•
A14											•	•	•		•		
A15							•										

ตารางที่ 4 แสดงการวิเคราะห์กรณีศึกษาในประเทศไทย

กรณีศึกษา		อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น					อัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น		ภูมิปัญญาท้องถิ่น					วัสดุท้องถิ่น		อัตลักษณ์ที่ตั้ง	
		ฐานอาคาร	หลังคา	ผนัง เสา ช่องเปิด	ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรม	ผังพื้นที่อาคาร	หัตถกรรม อุตสาหกรรม	จิตรกรรม ประติมากรรม	เทคนิคการก่อสร้าง	การใช้พื้นที่	การใช้แสงธรรมชาติ	การระบายอากาศ	การป้องกันแดดฝน	วัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น	วัสดุที่ผลิตภายในท้องถิ่น	ลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติ	ประวัติศาสตร์ของพื้นที่
T1							•										
T2		•	•	•	•					•	•	•					
T3							•						•				
T4		•							•	•	•	•	•		•		
T5		•	•	•	•				•		•	•	•		•		•
T6		•	•	•	•	•			•	•	•	•		•	•		
T7		•	•	•							•	•	•	•	•		
T8			•	•			•				•		•				

ตารางที่ 4 แสดงการวิเคราะห์กรณีศึกษาในประเทศไทย (ต่อ)

กรณีศึกษา		อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น					อัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น		ภูมิปัญญาท้องถิ่น					วัสดุท้องถิ่น		อัตลักษณ์ที่ตั้ง	
		ฐานอาคาร	หลังคา	ผนัง เสา ช่องเปิด	ส่วนตกแต่งสถาปัตยกรรม	ผังพื้นที่อาคาร	หัตถกรรม อุตสาหกรรม	จิตรกรรม ประติมากรรม	เทคนิคการก่อสร้าง	การใช้พื้นที่	การนำเสนอธรรมชาติ	การระบายอากาศ	การป้องกันแดดฝน	วัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น	วัสดุที่ผลิตภายในท้องถิ่น	ลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติ	ประวัติศาสตร์ของพื้นที่
T9			•	•	•		•			•	•	•	•				
T10							•			•		•					•
T11			•								•		•				
T12			•							•	•	•	•	•		•	•
T13		•	•	•	•	•				•			•				•
T14				•						•	•	•	•	•			
T15		•								•			•				

4.5 การวิเคราะห์วิธีการในการถ่ายทอดลักษณะอัตลักษณ์ผ่านอาคารกรณีศึกษา

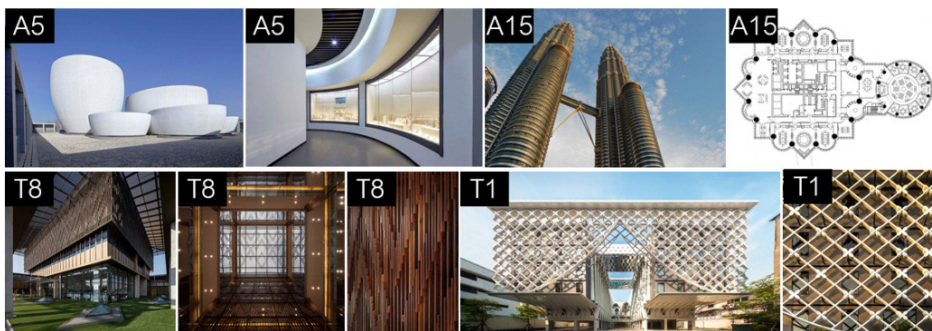
1) อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น

ภาพที่ 2 แสดงอาคารร่วมสมัยที่สะท้อนถึงท้องถิ่นผ่านลักษณะอัตลักษณ์สถาปัตยกรรม
ที่มา www.archdaily.com, www.baanlaesuan.com, <https://livingasean.com>

การเชื่อมโยงท้องถิ่นกับอาคารผ่านลักษณะอัตลักษณ์สถาปัตยกรรม เป็นวิธีการที่มีความเข้าใจได้จากรับรู้ และเป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นคุ้นเคยจากองค์ประกอบที่เด่นชัด เช่น หลังคา เสา ผนัง หรือส่วนตกแต่งอื่นๆ ไปจนถึงผังอาคาร การถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในลักษณะนี้ มีทั้งที่ใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมเดิมเป็นอย่างมากและประเภทที่มีการประยุกต์ใช้เพียงลักษณะบางประการหรือผสมผสานกับวัสดุสมัยใหม่ ตัวอย่างเช่น อาคารศาลาต้อนรับนักท่องเที่ยวหมู่บ้านโบราณ Huizhou (A6) ประเทศจีน เชื่อมโยงท้องถิ่นผ่านลักษณะอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมในภูมิภาค เช่น การใช้รูปทรงหลังคา ฐานอาคาร การใช้รูปแบบผนังอาคารท้องถิ่นประยุกต์ผสมผสานกับวัสดุในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีการนำรูปแบบโครงสร้างดั้งเดิมมาประยุกต์ต่อยอดพัฒนามาใช้ในอาคารอย่างน่าสนใจ, อาคาร New Academy of Art in Hangzhou (A4) มีการใช้ลักษณะของหลังคาและวัสดุที่สะท้อนถึงสถาปัตยกรรมดั้งเดิม, หรืออาคารในประเทศไทย เช่น โครงการ AHSA Farmstay (T6) ที่มีการใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในอาคาร รวมทั้งการวางผังกลุ่มอาคารที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น ลานดิน เป็นต้น

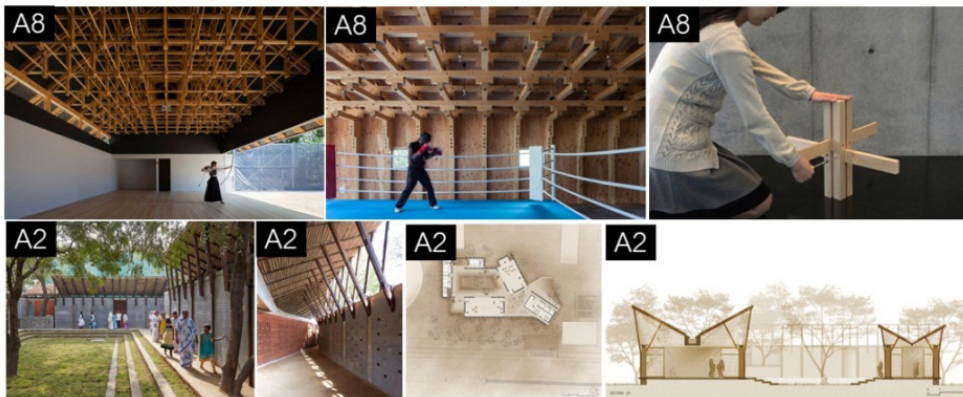
2) อัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น

ภาพที่ 3 แสดงอาคารร่วมสมัยที่สะท้อนถึงท้องถิ่นผ่านลักษณะอัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น
ที่มา www.archdaily.com

ศิลปะท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างอาคารและท้องถิ่น เพื่อแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ได้ โดยมีหลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น ลวดลายท้องถิ่น หัตถกรรม อุตสาหกรรม เครื่องใช้ เครื่องดนตรี การถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในลักษณะนี้ มีทั้งการใช้กับอาคารทั้งหลัง หรือในส่วนของเปลือกอาคาร เช่น ลวดลายผนัง ลวดลายแผงกันแดด ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในหลายๆ อาคารในปัจจุบัน หรือในส่วนตกแต่งต่างๆ ทั้งภายนอกและภายในอาคาร ซึ่งเป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นมีความคุ้นเคยเช่นเดียวกับอัตลักษณ์สถาปัตยกรรม อาคารตัวอย่าง เช่น พิพิธภัณฑ์ Xing Kiln Museum (A5) ประเทศจีน โดยการใช้รูปทรงของเครื่องเซรามิกที่มีชื่อเสียงของภูมิภาคเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร, อาคาร Petronas Towers (A15) โดยการวางผังอาคารที่มาจากลวดลายเรขาคณิตของอิสลาม, หรืออาคารธนาคารแห่งประเทศไทย ภาควะวันออกเฉียงเหนือ (T8) ที่มีการนำลวดลายท้องถิ่นอีสานมาใช้กับเปลือกอาคารและส่วนประดับตกแต่งอาคารเช่น ผนังอาคาร แผงกันแดด หรือการตกแต่งภายใน เป็นต้น

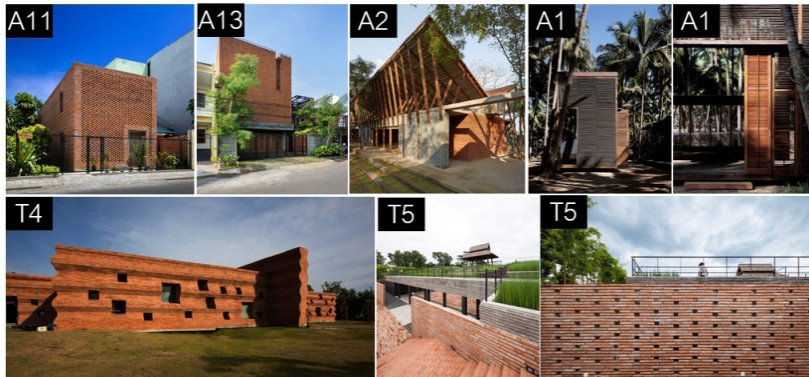
3) ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพที่ 4 แสดงอาคารร่วมสมัยที่สะท้อนถึงท้องถิ่นผ่านลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น
ที่มา www.archdaily.com

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นเป็นอย่างมากเนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นย่อมมีที่มาจากสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ หรือทรัพยากร ในแต่ละพื้นที่นั้นๆ โดยสามารถตอบสนองต่อความเป็นอยู่ของผู้คนได้ ซึ่งในแต่ละภูมิภาคก็จะมี ความแตกต่างกันออกไป การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในอาคารนั้นมีหลายวิธี เช่น ภูมิปัญญาใช้หรือการจัดการพื้นที่ การใช้แสงธรรมชาติ การระบายอากาศ การป้องกันแดดฝน การประยุกต์ใช้โครงสร้างดั้งเดิม เป็นต้น ตัวอย่างการสะท้อนถึงท้องถิ่นผ่านลักษณะองค์ประกอบแนวทางนี้ เช่น อาคาร Archery Hall & Boxing Club (A8) ประเทศญี่ปุ่น มีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการใช้เทคนิคการก่อสร้างอาคารจากการประยุกต์ใช้โครงสร้างดั้งเดิม ใช้วัสดุที่หาได้ง่ายราคาไม่แพง หรืออาคารศูนย์การเรียนรู้ทางพุทธศาสนา Jetavan (A2) ประเทศอินเดีย ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านรูปแบบอาคารในเขตภูมิภาคร้อนชื้น เช่น การใช้แสงธรรมชาติ การระบายอากาศ การวางผังอาคารที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น การวางผังอาคารที่กลมกลืนกับต้นไม้เดิมและใช้ประโยชน์จากร่มเงาเพื่อป้องกันความร้อน รวมถึงภูมิปัญญาการผลิตและใช้งานวัสดุที่หาได้จากในท้องถิ่น

4) วัสดุท้องถิ่น

ภาพที่ 5 แสดงอาคารร่วมสมัยที่สะท้อนถึงท้องถิ่นผ่านวัสดุท้องถิ่น
ที่มา www.archdaily.com

การใช้วัสดุท้องถิ่นนั้น เป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการเชื่อมโยงอาคารกับทรัพยากรท้องถิ่นภายในพื้นที่ และเป็นวิธีการที่แพร่หลายในภูมิภาคต่างๆ เช่น การใช้อิฐที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่น หรือการใช้วัสดุที่มีในพื้นที่เช่น ไม้ หรือหิน เนื่องจากเป็นสิ่งที่อยู่ในพื้นที่และเป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นมีความคุ้นเคย ข้อสังเกตบางประการคือ วัสดุเช่นอิฐนั้นเป็นวัสดุที่มีการใช้งานเป็นอย่างมากในเกือบทุกภูมิภาคในเอเชีย โดยอาจมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ อาคารที่เชื่อมโยงท้องถิ่นในลักษณะนี้ ตัวอย่างเช่น Termitary House (A11) ประเทศเวียดนาม, Omah Boto House (A13) ประเทศอินโดนีเซีย ที่มีการใช้วัสดุอิฐของท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในอาคาร, ศูนย์การเรียนรู้ทางพุทธศาสนา Jetavan (A2), หรือ Palmyra House (A1) ประเทศอินเดีย ที่นำวัสดุทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ที่ตั้งของอาคารมาใช้, อาคารในประเทศไทย เช่น อาคารสถาบันกันตนา (T4) อาคาร ASA Lanna Center (T5) ที่ใช้วัสดุที่ผลิตจากท้องถิ่น หรือแม้แต่พิพิธภัณฑ์ใช้กับอาคารที่เป็นพิชท้องถิ่น เป็นต้น

5) อัตลักษณ์ที่ตั้ง

ภาพที่ 6 แสดงอาคารร่วมสมัยที่สะท้อนถึงท้องถิ่นผ่านลักษณะอัตลักษณ์ที่ตั้ง
ที่มา www.archdaily.com, <https://asacrew.asa.or.th>

อัตลักษณ์ที่ตั้งนั้นมีทั้งทางด้านลักษณะเฉพาะของสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ หรือประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในท้องถิ่น รวมไปถึงอัตลักษณ์ลักษณะเด่นทางด้านวัฒนธรรมภายในท้องถิ่นด้วย เป็นการเชื่อมโยงอาคารกับท้องถิ่นนอกเหนือจากทางด้าน สถาปัตยกรรม ศิลปะ วัสดุ หรือภูมิปัญญา โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและที่ตั้งตัวอย่างอาคารร่วมสมัยที่สะท้อนถึงท้องถิ่นผ่านลักษณะอัตลักษณ์ที่ตั้ง เช่น อาคารNational Museum of Qatar (A3) ประเทศกาตาร์ โดยวิธีการการถ่ายทอดอัตลักษณ์ลักษณะเฉพาะทางธรรมชาติของพื้นที่ ได้แก่ รูปทรงของผลึกแร่ธาตุที่พบได้มากในภูมิภาค รูปทรงของอาคาร หรือ อาคารพิพิธภัณฑ Xing Kiln Museum (A5) ประเทศจีน ที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของภูมิภาคที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องเซรามิกที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่โบราณ หรือการเชื่อมโยงท้องถิ่นจากวัฒนธรรมของพื้นที่เช่น โครงการโลกของช้าง (T12) ที่สถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์กับบริบทพื้นที่และชุมชนในท้องถิ่น เป็นต้น

ผลการศึกษา

ลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยมีหลายลักษณะ ซึ่งสามารถจำแนกองค์ประกอบหลักและวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ได้เป็น 1) อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น 2) อัตลักษณ์ศิลปะท้องถิ่น 3) ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) วัสดุท้องถิ่น 5) อัตลักษณ์ที่ตั้ง โดยในแต่ละภูมิภาคมีการเชื่อมโยงและสะท้อนถึงท้องถิ่น โดยผ่านการแสดงถึงลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรม และมีวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ที่ทั้งแตกต่างและมีจุดร่วมที่คล้ายคลึงกัน จากการศึกษาพบว่า ลักษณะร่วมที่มีในหลายภูมิภาคคือ ประเด็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การออกแบบอาคารเพื่อใช้ประโยชน์และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม หรือการใช้วัสดุที่ผลิตหรือหาได้จากท้องถิ่น วัสดุที่พบมากคือ อิฐท้องถิ่น กระเบื้อง ไม้ ภูมิภาคเอเชียใต้และอาเซียนมีการแสดงลักษณะอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คล้ายคลึงกัน เช่น การออกแบบอาคารที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ การใช้แสงธรรมชาติ การระบายอากาศ การป้องกันแดดฝน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการใช้อัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่น เช่น โครงสร้างไม้แบบดั้งเดิม ในประเทศที่มีการนับถือศาสนาอิสลามจะมีการใช้ลวดลายจากศิลปะทางศาสนาใช้ในการออกแบบภายในอาคาร เช่น การวางผังหรือส่วนประดับตกแต่ง ส่วนในประเทศไทยนั้นพบว่าการแสดงลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยนั้นมีความหลากหลาย ทั้งผ่านทางด้านอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่น อัตลักษณ์ทางศิลปะท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัสดุท้องถิ่น หรืออัตลักษณ์ที่ตั้ง

ทั้งนี้ยังมีข้อสังเกตบางประการคือ ในการแสดงลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยของประเทศไทยนั้น พบว่ามีการใช้องค์ประกอบทางกายภาพต่างๆ จากลักษณะอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่นในสัดส่วนที่มากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับอาคารในภูมิภาคเอเชียจากกรณีศึกษาในบทความ ซึ่งอาจมีที่มาจาก การสื่อสารหรือถ่ายทอดอัตลักษณ์ผ่านองค์ประกอบกายภาพนั้นสามารถรับรู้และทำความเข้าใจได้ง่าย หรือจากการให้ความสำคัญเฉพาะกับมิติทางสถาปัตยกรรม ที่มีลักษณะรูปธรรม มากกว่ามิติในด้านวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งต่างจากต่างประเทศที่เริ่มมองถึงบรรยากาศ ลักษณะเฉพาะหรือความคุ้นเคย จากมิติทางด้านวัฒนธรรมในบริบท กับงานสถาปัตยกรรมมากขึ้น

สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาทำให้เห็นว่า ในสภาวะปัจจุบันของโลกแนวคิดการเชื่อมโยงและสะท้อนถึงท้องถิ่นมีการให้ความสำคัญมากขึ้นทั้งในระดับสากล ระดับภูมิภาคเอเชียหรือในไทย โดยแนวทางในการเชื่อมโยงหรือสะท้อนนั้นมาจากการถ่ายทอดผ่านวิธีการต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งได้แก่

1) ในแต่ละภูมิภาคมีการเชื่อมโยงและสะท้อนถึงความเป็นท้องถิ่น โดยการแสดงถึงลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรม และมีวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ที่ทั้งแตกต่างและมีจุดร่วมที่คล้ายคลึงกัน โดยมีสาเหตุจากหลายปัจจัย เช่น สภาพแวดล้อมดินฟ้าอากาศ ทรัพยากร หรือวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือภูมิภาคนั้นๆ

2) ลักษณะอัตลักษณ์ท้องถิ่นในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยมีหลายลักษณะ เช่น การประยุกต์ใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น การประยุกต์ใช้วัสดุลายศิลปะท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาการก่อสร้างดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ เป็นต้น

3) ในอาคารกรณีศึกษาหนึ่งอาจมีวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นมากกว่าหนึ่งวิธีการ ตัวอย่างเช่น ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นอาจมีวิธีการ เช่น ภูมิปัญญาใช้หรือการจัดการพื้นที่ การใช้แสงธรรมชาติ การระบายอากาศ การป้องกันแดดฝน การประยุกต์ใช้โครงสร้างดั้งเดิม เป็นต้น ประเด็นที่พบว่าการประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นมากที่สุด ได้แก่ การใช้ลักษณะบางประการจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้กับอาคารร่วมสมัย ซึ่งได้แก่ลักษณะของการป้องกันแดดฝน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้รูปลักษณ์อาคารจะมีความเปลี่ยนแปลงแต่ลักษณะของความต้องการพื้นฐานในการออกแบบอาคารยังมีความสำคัญ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อาคารยังต้องมีความสัมพันธ์กับบริบทที่ตั้งอยู่

4) ประเภทของอาคารอาจมีผลต่อการถ่ายทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เช่น ในอาคารที่มีขนาดใหญ่หรืออาคารสาธารณะอาจมีข้อจำกัดทางด้านรูปแบบการใช้งานอาคาร หรือทางด้านวัสดุ โครงสร้างอาคารที่ต้องการความคงทน จึงส่งผลให้มีรูปแบบวิธีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ได้ไม่หลากหลาย เช่น อาคาร (A15) หรืออาคาร (T8) เป็นต้น ส่วนอาคารที่มีลักษณะที่เป็นตัวแทนหรือเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจะมีการถ่ายทอดอัตลักษณ์ที่ชัดเจนและหลากหลายกว่า เช่น อาคาร (A6) หรืออาคาร (T5) หรืออาคาร (T6) เป็นต้น

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นภาพรวมของสถานการณ์หรือกระแสความคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและการให้ความสำคัญกับบริบทท้องถิ่นในปัจจุบัน จากภูมิภาคใกล้เคียงและในประเทศไทยเอง เพื่ออธิบายให้เห็นถึงวิธีการแสดงออก วิธีการการเชื่อมโยงและสะท้อนถึงท้องถิ่น โดยผ่านการถ่ายทอดลักษณะของอัตลักษณ์ท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงแนวคิดหรือที่มาของลักษณะที่แสดงออกในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในปัจจุบัน ซึ่งพบว่ามี ความหลากหลายในมิติต่างๆ มากขึ้นกว่าในอดีตที่ผ่านมา เช่น แนวทางภูมิภาคนิยม ที่เน้นการนำรูปลักษณ์ภายนอกมาใช้ ซึ่งทำให้ขาดมิติอื่นๆ ไป เช่น มิติทางสังคม วัฒนธรรม หรือบริบทแวดล้อมของพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่มีความเหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ และจากแนวคิดของ เคเนธ แฟรมมตัน ที่ว่า ทางออกของการคงรากเหง้าทางวัฒนธรรมอย่างสมดุลในการสร้างสรรค์ สถาปัตยกรรมนั้นไม่ใช่เพียงการหวนสู่ภาษารูปทรงเดิมๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการยึดติดอยู่กับดักแห่งกาลเวลา แต่กุญแจสำคัญสู่ทางออกดังกล่าวน่าจะอยู่ที่การที่สถาปัตยกรรมสามารถเผยเคลือบแฝงออกมาในรูปทรงสถาปัตยกรรม คือกระบวนการสร้างที่ให้เป็น “ถิ่น” โดยผ่านกระบวนการกลั่นกรองจากสิ่งที่เป็นใจความสำคัญ ซึ่งอาจมาในรูปของแสง ลม ฟ้าอากาศ รายละเอียดของวัสดุและการก่อสร้าง และที่ตั้ง เป็นต้น หรือแนวคิดที่ว่า การสร้างที่ให้เป็นถิ่นนั้นมิได้จำกัดอยู่เพียงการถอดรูปทรงสัญลักษณ์ซึ่งเป็นภาษาตา (Visual) เท่านั้น แต่มุ่งเน้นที่ความจำเป็นที่ต้องได้ของภาษาสัมผัส (Tactile) ไปด้วยพร้อมๆ กัน เขาเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้ที่เป็นตัวสร้างกลั่นอายุของถิ่นได้ดีกว่าภาษาสัญลักษณ์ใดๆ (ปิยลดา ทวีปรัชพร, 2554) ซึ่งเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการเชื่อมโยงหรือสะท้อนถึงท้องถิ่นให้เข้ามาสู่อาคาร ที่ผู้ออกแบบสามารถนำมาใช้ให้เกิดความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับพื้นที่คือ อัตลักษณ์จากท้องถิ่นนั้นๆ เอง เนื่องจากอัตลักษณ์นั้นก่อให้เกิดสำนึกของความเป็นถิ่น ซึ่งเมื่อคนเกิดความผูกพันกับถิ่น คนจะเกิดความรู้สึกในความปลอดภัยและพึงพอใจในถิ่นนั้น (Steele, 1981) ไม่ให้เกิดการนำไปสู่การสูญเสียวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น ซึ่งถิ่นที่ถูกทำลายจะส่งผลต่อความสัมพันธ์กับคนที่อาศัยอยู่ในถิ่นได้ (Auge, 1995;

Kunstler, 1993) และในปัจจุบัน การพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ท้องถิ่น (Local) ที่ตั้ง (Site) สถานที่ (Place) สามารถนำไปสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมที่ก่อให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ได้

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ได้รับการสนับสนุนการเผยแพร่ผลงานจากศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมผู้นำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะวิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

เอกสารอ้างอิง

- กิตต์ มักรูณ. (2542). *สถาปัตยกรรมอีสานร่วมสมัย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจนยุทธ ล่อใจ, อรศิริ ปาณินท์, และเกรียงไกร เกิดศิริ. (2558). คุณลักษณะของที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: แนวทางการศึกษาสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย. *วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม*, 2(2), 61-78.
- ชำนาญ ติรภาส. (2562). Critical Vernacular Architecture: กรณีศึกษาในประเทศไทย. *วารสารวิชาการ ASA*, 2(1), 91-105.
- ดนัย นิลสกุล, และนพดล ตั้งสกุล. (2558). ปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกในถิ่นที่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี. *วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจัย*, 14(1), 44-57.
- นวนัฐ โอศิริ. (2548). ภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ในงานภูมิทัศน์เขตร้อนชื้น. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ ลิศนันท์. (2561). รายงานการวิจัย การถอดสัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมของสถาบันอุดมศึกษาในภาคอีสาน. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- ปรีชา นวประภากุล (2540). *ลักษณะไทยใหม่สำหรับงานสถาปัตยกรรมประเภทสถาบัน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยลดา ทวีปรั้งชีพ. (2554). *คำ ความคิด สถาปัตยกรรม*. กรุงเทพฯ: บริษัท ลายเส้น พับบลิช จำกัด.
- วิญญู อารักษ์, วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร, บุษกร เสธวรวิจิตร, และชุตินา ขจรณรงค์วัฒน์. (2558). รายงานการวิจัย การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ : สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ภายใต้โลกาภิวัตน์และท้องถิ่นภิวัตน์. กรุงเทพฯ: บริษัท จี พี พี เซ็นเตอร์ จำกัด.
- วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร. (2554). การสร้างสรรค์มรดกวัฒนธรรม: สู่การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่. *วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/การผังเมือง*, 8(1), 1-19.
- สันติรักษ์ ประเสริฐสุข, วิมลสิทธิ์ ทรายงกูร, และวีระ อินพันทัง. (2558). รายงานการวิจัย การสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่: การจัดองค์ประกอบ รูปทรง และสัดส่วนทางสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: บริษัท จี พี พี เซ็นเตอร์ จำกัด.

ภาษาอังกฤษ

- Auge, M. (1995). *Non-places. An Introduction to Supermodernity*. London: Verso.
- Frampton, K. (1983). *Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance*.
In Foster, H. (1983), *The Anti-Aesthetic*.
- Kunstler, L. H. (1993). *The Geography of Nowhere. The Rise and Decline of American's Man-made Landscape*. NewYork: Simon & Schuster.
- Lim, W. (2001). *Alternatives in Transition: The Postmodern, Glocality and Social Justice*.
Singapore: Select Publishing, pp. 126-148.
- Nagashima, K. (1999). *Global Approach toward Architecture of the Future. Presented at the XX UIA Beijing Congress*, as a joint publication by Union Internationale des Architects and the Japan Institute of Architects.
- Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press. *Essays on Postmodern Culture*. Seattle: Bay Press.
- Steele, F. (1981). *The Sense of Place*. Boston: CBI Publishing Company.
- Tzonis, A., & Lefaivre, L. (1981). *The grid and the pathway. An introduction to the work of Dimitris and Suzana Antonakakis, Architecture in Greece, No. 15, Athens, pp.164-178*.

แหล่งที่มาอาคารกรณีศึกษา

- (A1) <https://www.archdaily.com/913989/national-museum-of-qatar-atelier-jean-nouvel>
- (A2) <https://www.archdaily.com/62136/palmyra-house-studio-mumbai>
- (A3) <https://www.archdaily.com/790646/jetavan-sameep-padora-and-associates>
- (A4) <https://www.archdaily.com/20523/new-academy-of-art-in-hangzhou-wang-shu-amateur-architecture-studio>
- (A5) <https://www.archdaily.com/917716/xing-kiln-museum-yca>
- (A6) <https://www.archdaily.com/902244/clan-hall-x-su-architects>
- (A7) <https://www.archdaily.com/97455/ad-classics-church-on-the-water-tadao-ando>
- (A8) <https://www.archdaily.com/444857/timber-structure-archery-hall-and-boxing-club-ft-architects>
- (A9) <https://www.archdaily.com/905163/brick-mesh-theplus-architects>
- (A10) <https://www.archdaily.com/803116/hamyangjae-guga-urban-architecture>
- (A11) <https://www.archdaily.com/594339/termitary-house-tropical-space>
- (A12) <https://www.archdaily.com/878765/house-in-chau-doc-nishizawaarchitects>
- (A13) <https://www.archdaily.com/921631/omah-boto-house-andyrahman-architect>
- (A14) <https://www.archdaily.com/902887/the-space-between-walls-hyla-architects>
- (A15) <https://www.archdaily.com/105895/ad-classics-petronas-towers-cesar-pelli>
- (T1) <https://www.archdaily.com/892161/bangkok-midtown-hotel-plan-architect>

- (T2) www.arcasia.org/awards/arcasiaawards-for-architecture
- (T3) www.arcasia.org/awards/arcasiaawards-for-architecture
- (T4) <https://www.archdaily.com/230041/kantana-institute-bangkok-project-company>
- (T5) <https://www.archdaily.com/889588/asa-lanna-center-somdoon-architects>
- (T6) <https://www.archdaily.com/909384/ahsa-farmstay-creative-crews>
- (T7) <https://www.archdaily.com/897416/pasang-bodinchapa-architects>
- (T8) <https://www.archdaily.com/901124/bank-of-thailands-northeastern-region-office-plan-architect>
- (T9) <https://asa.or.th/journal/asa-crew-journal-12-2019>
- (T10) <https://readthecloud.co/replace-8/>
- (T11) <https://www.baanlaesuan.com/43377/design/design-update/places/agro-outlet-kku>
- (T12) <https://asacrew.asa.or.th/2019/07/10/elephant-study-center>
- (T13) <https://www.baanlaesuan.com/103120/design/lifestyle/hotels/busaba-ayutthaya>
- (T14) <https://livingasean.com/house/modern-thai-house-traditional-charm>
- (T15) <https://livingasean.com/house/modern-house-amid-country-atmosphere>